

Franz Karl Praßl

Az éneklés szabályai a középkori ágostonos kanonokok közösségeiben

A szerzetesek és kanonokok rendtartásai (konstitúciók, *consuetudo*-könyvek és hasonló) a részletekig menően szabályozták a közösségi életet, benne a liturgikus cselekményeket, nem ugyan

tartalmuk, hanem végrehajtásuk módja szerint. E szabályok megismerése megkönnyíti, hogy a gregorián ének egykori életbeli helyzetébe („Sitz im Leben”) bepillantást nyerjünk.

Nem új az a felismerés, hogy a liturgikus éneket csak a közösség vallási életének összefüggésében tudjuk megérteni és felbecsülni. De az ember kénytelen e tényre ismét és ismét emlékeztetni, amikor szövegekkel, dallamokkal vagy formai elemekkel kapcsolatban a „miért”, a „hogyan” rejtélyesnek mutatkozik. A liturgikus ének általában, de különösképpen a középkori gregorián esetében, nem magáért való zene, hanem egy átfogó módon elgondolt és végrehajtott „összművészet” alkotórésze. A liturgia az Isten dicsőítését és a hívők megszentelését szolgálja. Ennek az elvnek alapján minden nagyobb vagy kisebb közösségben, mely az evangéliumi tanácsok szerint kívánt élni, egy igen differenciált kapcsolat fejlődött ki az ének és az istendicséret tartalma, formája között. A központosító törekvések ellenére a nyugati liturgia a középkorban megőrizte a helyhez és közösséghez kötött sajátosságokat, s bennük mindig az egységben megmutatkozó sokféleség, illetve a sokféleségben megmutatkozó egység kifejeződését kell látnunk.

A bencéseken kívül a kanonoki közösségek (felszentelt papok állandó közösségei) is saját szabályaikkal határozták meg liturgiájuk tartalmát és végzőmódját. A 12. századi kanonoki közösségek — melyeket csak lazán kapcsol össze a Szent Ágostontól származó regula —, *consuetudóikban* (az élő szokásaikat összefoglaló írásokban) határozták meg mindennapi életüknek, s annak legfontosabb és legátfogóbb részeként: istentiszteletüknek rendjét. E napirendek sokszor igen részletezően leírják a liturgiai és zenei tennivalókat, s így e dokumentumok nagyértékű zenetörténeti források is.

Franz Karl Praßl a grazi Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tagozatának professzora. Jelen írása a Nemzetközi Zenetudományi Társaság CANTUS PLANUS munkacsoportjának egri ülésén (a beszámolót ld. lapunk e számának 380. oldalán) hangzott el német nyelven. Magyar fordításban való közzétételéhez hozzájárult, amit ezennel is hálásan köszönünk.

A tárgyalásba a következő törvénykönyveket vontuk be:

- a) a 816-os aacheni zsinat kanonok-regulája*,
- b) *Consuetudines canonicorum regularium Rodenses* (Klosterrath-Rolduc, 1120 előtt),
- c) *Liber Constitutionum Arrouaise*-ből (Észak-Franciaország, kb. 1121-1139),
- d) *Liber Ordinis* a párizsi Szent Viktor-kolostorból (12. század 2. fele).

1. A liturgikus teológiai alapok és azok gyakorlati következményei

Az aacheni regula a liturgikus ének alapszabályának azt nevezi meg, amit Szent Ágoston mond az egyházzenéről: „Psallentium in ecclesia Domino mens concordare debet cum voce. = Akik a templomban Istennek zsoltároznak, azok szelleme legyen összhangzó a hangjukkal.” Az officium külső elvégzése és a belső magatartás között harmóniának kell lennie. Az énekes mindennapi életében váltsa valóra azt, amit énekel.

Másrészt viszont az officiumnak személyes odaadással végzett imádsággá kell lennie, s nem csupán előíráson alapuló külső munkavégzésnek. Augustinus regulájának 3. fejezetében így foglalja ezt össze: „Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc versetur in corde, quod profertur in voce = Amikor zsoltárokkal és himnuszokkal imádjátok az Istent, az forogjon szívetekben, amit fennhangon zengetek.” Ágoston 147. és 148. zsoltárkommentárjában is megtaláljuk e gondolatokat. Egyébként az aacheni regula megfogalmazása igen közel áll a Szent Benedek regulájának 19. fejezetében írtakhoz: „Et sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostrae = És úgy álljunk oda a zsoltározáshoz, hogy szellemünk megegyezék hangunkkal.”

Az énekgyakorlat és a liturgia elvégzése lehetőség szerint legyen technikailag tökéletes, a legmagasabb művészi igényeknek megfelelő. Ez a követelmény az istentiszteletnek a keresztény életben elfoglalt abszolút első helyéből következik. Ezt napjainkban így formulázza a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója: „Liturgia est culmen, ad quod actio ecclesiae tendit et simul fons, unde omnis eius virtus emanat. (10. pont) = A liturgia a csúcs, mely felé az egyház egész cselekvése törekszik, s egyúttal a forrás, ahonnan minden életereje származik.” Amit erről gyakran igen részletezően elmondanak a regulák, azt Ágoston a 33[32]. zsoltár magyarázatában igen pregnánsan összeg-

* Az aacheni regula ugyan nem a 12. századi reguláris kanonok szabálykönyveihez tartozik, de a legfontosabb szellemi alapvetés volt azok mindennapi életrendjének kibontakozásához. A 12. századi konstitúciók az „ordo novus” értelmében szabályozták a kanonoki életet. A két francia forrás szorosan összefügg egymással. A klosterrathi consuetudókat alkalmazták valószínűleg Salzbürgben is, amikor 1121-22-ben négy klosterrathi kanonok működött együtt I. Konrád érsekkel a salzburgi dómkolostor reguláris átalakításánál. A téma jelen tárgyalásánál mellőzzük a más szabályokból, pl. a marbachi vagy lundi consuetudókból idézhető példák felsorolását.

zi: „Quaerit unusquisque, quomodo cantet Deo. Canta illi, sed noli male. Non vult offendi aures suas. Bene cantate, fratres. Si alicui bono auditori musico, quando tibi dicitur: canta, ut placeas ei, sine aliqua instructione musicae artis cantare trepidas, ne displiceas artificii, quia quod in te imperitus non agnoscit, artifex reprehendit; quis offerat Deo bene cantare, sic iudicanti de cantore, sic examinanti omnia, sic audienti? Quando potes afferre tam elegans artificium cantandi, ut tam perfectis auribus in nullo displiceas? = Ki-ké ki azt kérdezi: hogyan kell énekelni az Istennek? Énekelj neki, de ne rosszul énekelj! [Bene psallite — áll a zsoltárban.] Nem akarja tehát, hogy fülsértő legyen. „Jól énekeljete”, testvérek. Ha azt mondják neked, énekelj ennek a jó zeneértő hallgatónak, de úgy, hogy tessenek neki az éneked, ugye habozol a zeneművészetben való tanulás nélkül énekelni, nehogy elutasítást találjon éneked a művészetben jártasnál. Mivel amit talán fel sem ismer a járatlan, azt joggal megkritizálja a zeneértő. És ki tudja magát úgy felajánlani, hogy jól énekeljen Istennek? Annak, aki így tud ítélni az énekesről, aki így tud megvizsgálni mindent, aki így tud hallgatni! Mikor tudsz olyan kiváló énektudást felmutatni, hogy ily tökéletes fül semmi sértőt ne találjon benne?”

Ebben az emberszabású, képes beszédmódban Isten úgy jelenik meg, mint a legkínosabb ízlésű zenekritikus, akit igényeiben komolyan kell venni. Az aacheni regula ezt a gondolatmenetet teológiai szempontból lényegében ugyanígy fogalmazza meg: az énekeseknek „semper angelicae praesentiae memores”, annak tudatában kell a zsoltósmát végezniük, hogy „angyalok jelenlétében” énekelnek, s távol kell tartaniuk mindent, ami hanyag, ami gondatlan, meg nem felelő, oda nem illő, hamis.

A 12. századi consuetudók néhány részlet-előírást is adnak, amivel az egyházi ének színvonalának fenntartását akarják szavatolni. A párizsi Szent Viktor rendtartása szerint a *cantor* illetve *armarius* (könyvtáros és énekvezető) elsőrendű kötelessége, hogy az énekekben felbukkanó tévesztést vagy hibát azonnal kijavítsa: ő a legfőbb tekintély minden nyitott kérdés megválaszolására, teljes hatalommal a döntésre, ami a dallamváltozatot, éneklési tempót, az ismétléseket stb. illeti. Ha ő maga hibázna, javítsa ki őt (illetve az ő félkórusát) súlyos esetekben helyettese, a *succentor*.

A liturgia-végzés fegyelmének fenntartásához hozzájárultak a büntetési előírások is, melyek a hamis énekléssel, intonációs tévedéssel stb. jártak. A Salzburgban használt consuetudo a hiba súlya szerint öt kategóriát állít fel. A közülük a legkisebbhez, a *culpa levior*-hoz, sorolják, ha valaki késedelmes a neki kiosztott énekes szerep ellátásában, ha egy hamis intonálással a kórust megzavarja, ha valaki egy éneklési hiba után az előírt penitenciát (a liturgikus napnak megfelelően vagy leborulást vagy meghajlást) nem végzi el azonnal, ha valaki mást énekel, mint aminek következnie kell, stb. Ezekre a hibákra azonnal figyelmeztetni kell őt, azután a vezeklési *capitulumban* megbeszéljük és kiszabják a büntetést. Az általános előírások szerint a javíthatatlan énekesnek kenyéren és vizen tartva kell végiggondolni, mi hiányzik neki a

tökéletességhez. Még a fenyítéket sem lehet kizárni a súlyosabb hiba esetén. A *media culpa* kategóriájába tartozott a kórusban nevetni vagy más nevetésre ingerelni. Az officium megzavarását a figyelmeztetéstől a fenyítékig terjedő eszközökkel büntették.

Az officium zavartalanságát biztosító követelmények szerint a novíciusokat is csak fokozatosan, mindegyiket a tanulásban elért foknak megfelelően engedték a közös énekléshez és imádsághoz csatlakozni. Eleinte az officiumot csak a *chorus minorban* hallgathatták, ahol a betegek, az öregek, az érvágástól elgyengültek tartózkodtak. A voltaképpeni gyakorlatra való felkészítés azzal kezdődött, hogy megtanulták fejből a zsoltárokat és himnuszokat. Első énektanárunk maga a novíciusmester volt, később átvette e feladatot egy idősebb testvér, *frater senior*, vagy maga a kántor. A noviciátust a többiek tartózkodási helyétől elválasztották, úgy, hogy a novíciusok hangosan gyakorolhatták az olvasást, éneket és a hangképzést anélkül, hogy másokat zavartak volna vele. A párizsi regula szerint a novíciust legkorábban egy teljes hónap után lehetett bevezetni a konventbe. Ezzel megkezdődött az énekes magántanítása, melyet — az egyéni adottságok figyelembevételével — egy tapasztalt fráter vezetett. A feladat ekkor az officiumantifonák, verzikusok, rezponzóriumok megtanulása volt. A tanulásban való előhaladást naponta ellenőrizte a *supervisor*, s az *armarius*nak kellett felügyelnie a dallamok helyességét. A novíciusmester jelentést tett az apátnak a tanulási haladásról, s az egyes novíciusok eközben megmutatkozó egyéni képességeiről. Ezek után a novícius, képességének megfelelően, az apát parancsára és az *armarius* oktatása szerint előénekes szolgálatra is beosztható volt, eleinte az antifonák intonálására és a hétköznapi rezponzóriumok előéneklésére. A jelentősebb heti szolgálatokra a novíciust nem volt szabad beosztani. Ilyennek számított az invitatórium, a graduále, az alleluja előéneklése. A magasabb rangú énekes-szolgálatokat csak azután engedélyezte az apát, hogy a novícius teljesen beépült a kolostor életébe.

Nagy súlyt helyeztek arra is, hogy a liturgiát gondosan előkészítsék. A szolgálatokat pontosan és időben beosztották. Mindenki, akinek valamit énekelnie kellett, az előző nap memorizálta az illető éneket, az *armarius* pedig mindent meghallgatott, a gyakorláshoz a könyveket rendelkezésre bocsátotta s minden kérdésre megadta az igényelt felvilágosítást.

A kántoroktól — éppen nagyobb szakismereteik miatt — nagy alázatosságot követeltek. A kevélység és a hiúság voltak azok a jellemvonások, melyektől a konstitúciók gyakran óvják őket. A kántornak az aacheni regula szerint a hallgatók épülésére s nem tetszésére kell törekednie. A tanultaknak „*suavitate lectionis ac melodiae*” (az olvasás és a dallam kedvességével) kell a kórusban helytállniuk és a kevésbé tanultakat oktatniuk.

2. A szervezés és a rendtartás

Az officium változatos, életteli lefolyását az előadó személyek finoman tagolt és hierarchikus rendje biztosította. A különleges feladatokat ellátó testvérek rendszeres váltakozása kiküszöbölte a monotóniát az officium végzéséből, ugyanakkor minden egyes résztvevőtől nagy személyes figyelmességet követelt.

Az énekért való teljes felelősség a kántoré, akinek helyettesét Arrouaise-ban *succentornak* hívták. A Szent Viktor-kolostor statútumai e posztot az *armarius* névvel jelölik meg, ami arra mutat, hogy a főkantor egyben a kolostor könyvtárosa volt. Az *armarius* négy munkaterülete a következő volt:

Felelős minden tekintetben a könyvtárért, a kódexek kikölcsönzésén kezdve addig, hogy ellenőrizze, nem fenyegeti-e féreg a könyvállományt. — Ugyanő az íróműhely vezetője, annak tevékenységéhez megszerzi az anyagokat, irányítja a bérért másolók munkáját. — Az *armarius* a közösség legfelsőbb liturgiai és egyházzenei tekintélye, övé a végső felelősség, hogy az istentisztelet tartalmilag és formailag is jól rendezetten folyjék. Az *armarius* — és ő egyedül — korrigálja az énekkönyveket, bevezeti a módosításokat. Azonnal felvilágosítást kell adnia arról, hogy mit, mikor, hogyan kell énekelni, s mindezt a beosztott énekeseknek — hogy kellőképpen felkészülhessenek — be is kell mutatnia. A megtanult, ill. memorizált anyagot ki is kell kérdeznie, mielőtt arra sor kerül a liturgiában, hiba esetén javítania kell. A kórusban az összkar esetleges hibáit is javítania kell; ha maga nagyobb tévedésbe esne, a *succentornak* kell közbelépnie. A főkántornak kell a szólóbeosztás általános szabályai szerint időnként saját magának előénekelni; ha valaki kiesett volna, neki kell hivatalból beugrania helyette. — Negyedik feladata a konventben az volt, hogy a liturgikus szolgálatokat, főképp az énekes szolgálatokat az adott szabályok szerint beossza és hogy előre látható vagy előre nem látott esetekben a pótlást megszervezze.

A *cantor hebdomadarius* nem tévesztendő össze a főkántorral. Két kanonoké a feladat — egyik a kórus jobb, másik bal szárnyán —, hogy egy héten át a fő előénekes, intonátor szerepét betöltse. Közülük a jobb kórus-szárny hebdomadáriusára esett a nagyobb teher, az ő szerepét kiegészítette a változó kóruséneklésben baloldali kollégája. Arrouaise-ban a hebdomadáriusok sorban a legidősebbtől a legifjabbig hetenként egymást követték, tehát a rendes szolgálatot minden testvérnek a sorrend szerint vállalnia kellett. Ezt a szolgálatot minden szombatn a vesperásnál váltották, a lefutó hét kántorai pedig a következő héten előénekesekké lettek a Mária-kisofficiumban (melyet a rendes officiumhoz csatolva rövidebben és kisebb ünnepélyességgel énekeltek). Ha egy 9 olvasmányos ünnep esett volna a hétre, a főkántort külön beosztás határozta meg, aki lehetett azonos — de nem feltétlenül — a szolgálatban lévő hebdomadáriussal.

Az officium liturgikus rangja szerint a konvent más tagjainak is kellett előénekesként vagy intonátorként tevékenykedni. Hétköznapokon e feladatok abban a sorrendben mentek végig a testvéreken, ahogy a kórusban álltak. Vasár- és ünnepnapokon az egyes kanonokok énekben való ügyességét figyelembe véve az *armarius* külön-külön meghatározta s a naponkénti kapitulum-gyűlésben kihirdette a beosztást.

Az apát (illetőleg helyettese, a prior) az év legnagyobb ünnepein nem csak a nagymisét (*missa maior*) celebrálta, hanem az officium keretében énekes feladatokat is teljesített. Ha az istentiszteleten való részvételét valami akadályozta volna, a prior, annak távollétében a *subprior* vette át az apát feladatait. Az apát dolga volt húsvéttól pünkösdig az 1. noktornus 1. antifonáját intonálni, az 1. rezponzóriumot két énekessel együtt előadni, a Te Deum-ot intonálni. Ha az illető ünnepen (pl. böjtidőben) a Te Deum elmaradt, az utolsó rezponzóriumot egészében meg kellett ismételni. Az apátnak kellett minden duplex-rangú ünnepen intonálni a Benedictus és a Magnificat antifonáját, a húsvétvasárnapi, -hétfői, -keddi vesperásban ezenkívül még az első zsoltárantifonát is. Amikor nagy ünnepeken a templomi körmenet visszaérkezett, az apát intonálta a meghatározott éneket, így például pünkösdkor a „Veni Creator”-t, egyháznapján a „Pax aeterna” antifonát.

A teljes konvent énekelte a zsoltosmában a zsoltárokat és himnuszokat; a misében az ordináriumot, a propriuménekekből az introitust és kommúniót. Mind közösen énekeltek a kisebb rangú ünnepeken az officium rezponzóriumait, a mise *tractus*át és allelujáját, de ezek a vasárnap rangján álló ünnepeken már két-két kántornak voltak fenntartva.

3. Egy példa a szerepek felosztására (Arrouaise)

A matutinumon hétköznap a *cantor hebdomadarius* énekli helyéről egymagában az invitatóriumot, intonálja a himnuszt és az első antifonát. A többi antifonát az ifjabb testvérek (*fratres iuniores*) intonálják sorrendjük szerint, egy ifjabb testvér a verzikulust. A rezponzóriumokra külön beosztás érvényes. A kántorok és a lektorok az egyik félkórusból kerülnek ki, következő éjszaka a másikkól, felváltva.

Vasár- és ünnepnapon két testvér énekli az invitatóriumot a presbitérium lépcsőjétől. Az antifonák intonációjára külön beosztás van, ha a kijelölt énekes hiányzana, az ő félkórusában az oltár felé következő szomszédja veszi át szerepét. A kántorok az egyik félkórusból, a lektorok a másikkól, a hétre eső ünnepeken felcserélve.

Az apát szerepéről a duplex-rangú ünnepeken feljebb írtunk. A prior és egy idősebb testvér intonálja a második ill. a harmadik antifonát. A főkántor énekli az invitatóriumot, intonálja a himnuszt és az összes többi antifonát. Ugyanő segíti az apátot énekes feladatainak ellátásában.

A pap-testvérek magánmiséin kívül naponta két misét tartottak: a hajnali misét és a *missa maiort*, a konventmisét. Az *epistola* éneklésére külön szabályok voltak. Hétköznapokon a graduálét és az alleluját közösen énekelték, a vasárnap rangján vagy annál feljebb álló ünnepeken e tételeket két kántor adta elő a presbitérium lépcsőjéről, a konvent pedig a responzummal illetve a repetendával kapcsolódott be. Ha két alleluját kellett énekelni, az első verse után nem ismételték meg a refrént. A *tractust* vasárnap és munkaszünetes ünnepnapokon, továbbá nagypénteken az egész konvent félkaronként felváltva, állva énekelte. Ugyanígy történt a húsvét éjszakai *canticum*okkal. Hétköznapokon is mindnyájan váltakozással énekelték a *tractust*, de ülve. A tételeket általában a beosztott kántor intonálta, a főünnepeken azonban maga a főkántor.

A vesperáson az antifonák és himnuszok kezdését illetően ugyanaz a rend, mint a matutinumban. A Magnificat-antifonát a *cantor hebdomadarius* intonálta, főünnepeken az apát. Az ilyen napokon a többi antifonát is kijelölt *seniorok* (kettesével mindkét félkarból) intonálták, mégpedig az ünnep megtisztelése céljából (*ob reverantiam festi*).

Összehasonlítva Arrouaise szokásait a párizsi Szent Viktor rendjével, messzemenő egyezést találunk köztük. A párizsi szövegek nem említik az ott *armarius*nak hívott főkántor külön szerepeit, s így nyitva marad, hogy a *cantor* ott a hetest (*hebdomadarius*t) jelenti-e vagy a *regens chori*t, az egész kórus irányítóját. Egyébként csak kisebb részletekben térnek el a párizsi szokások az észak-franciákétól. Például a *Te Deum*, a *Benedictus*- és *Magnificat*-antifona intonációját ott a *sacerdos hebdomadarius*ra bízják. A duplex-ünnepeken az invitatóriumot részben 4 kántor közösen énekli (az első zoltárverset és az utolsó vers második felét), részben pedig versenként ketten-ketten felváltva (az összes többi versben). A mise olvasmányközi énekeit vasár- és ünnepnapokon szintén kettesével adják elő az oltárlépcsőtől, hétköznapokon az egyik félkar kántora énekli a graduálét, a másik az alleluját. Ezeket a tételeket tehát nem közösen énekelték. Az olvasmányközi énekeket a klosterrathi *consuetudo* szerint is hétköznapokon egy kántor énekli egyedül, egyébként pedig két kántor a kórus közepéről (*in medio chori*).

4. Példák az ének-dramaturgiára

Szent Viktorban és Klosterrathban: a zoltározás közben az imádkozók felváltva állnak és ülnek. Az oltárhoz legközelebb lévő áll, szomszédja ül, a harmadik áll, a negyedik ül, stb. A második zoltárnál felváltva, aki állt, most ül és viszont. A hosszabb zoltárokban egy alkalmas *divisió*nál cserélnek, például a 17. számúban, melynek 50 verse van, a 26. versnél (*Cum sancto sanctus eris*). Ez a látszólag egyszerű szabály azonban az alkalmazás során nagyon

komplikálttá válik, minthogy a kórusban állandó a jövés-menés, s ha egy kanonok elhagyja stallumát, következő szomszédja veszi át az ő testhelyzetét, hogy az álló-ülő-álló-ülő sorrend megmaradjon. A kórus elhagyását bizonyos esetekben megengedték, pl. ha meg kell nézni egy énekkönyvet. A salzburgi-klosterrathi konstitúciók más konkrét eseteit is megnevezik a kórus elhagyásának: ha valaki a mellékhelyiségbe (secessum) távozik. Ezt két-három ízben egy officium alatt természetesnek vették, a további, kétséges esetekben a szükséglet szenvedő iránti elnéző irgalmon múlt az engedély. A konstitúciók mindenesetre feltételezik, hogy egy kanonoknál nem fordul elő szimuláció. Az ilyen kimenetek azonban nem illendőek a himnusz, olvasmány, a Benedictus és Magnificat, továbbá a mise kánonja alatt. Aki az officiumról elkésett, az az első zsoltár doxológiája után már csak speciális engedéllyel léphetett be a kórusba, az officium fele után pedig az illetőnek a *chorus minor*ból kellett hallgatnia a zsolozsmát.

A matutinum nyitó verse alatt (*Domine labia mea*) mindenki az oltárra nézett. A doxológia közben a testvérek egymás felé fordultak és meghajoltak, majd a „*sicut erat*” szavaktól kezdve a két félkar egymás felé fordulva áll. Az invitatórium „*Venite adoremus*” verse alatt meghajlás van, a „*Nos autem populus*”-tól megint mindnyájan az oltár felé néznek, a doxológiát pedig úgy éneklük, ahogy följebb leírtuk. A hétköznapiokon a testvérek végig egymás felé fordulva állnak.

A mise Gloriájának intonációja alatt az oltár felé fordulnak, az „*Et in terra pax*”-tól a két félkar egymás felé fordul. Az „*Adoramus te*” szavakat meghajolva éneklük, a „*Gratias*”-tól ismét egymás felé fordulva állnak. Ismét meghajlás van a „*suscipe*” szakasznál, egészen a „*Qui sedes*”-ig. A „*Cum Sancto Spiritu*” éneklése közben az oltár felé fordulnak.

5. Összefoglalás

Ha a bemutatott előírásokat értelmezni akarjuk, a következő megfigyelések látszanak lényegesnek:

— Az énekek előadását elsődlegesen nem formai vagy szerkezeti adottságok szabályozzák, hanem a napok liturgikus rangja. E rangsorbeli különbségek következtében ugyanazon tétel előadásmódja, s következésképpen jellege is változhat; például egy rezponzórium hol szólisztikusan, hol duóban vagy teljes kórus által előadva. Az ének hangzásmódját tehát itt nem a zenei forma határozza meg.

— Az egyházi ének rendezésének és ellenőrzésének szisztémája nagyrészt nem az írásos rendelkezéseken nyugszik, hanem a szájhagyományon, még a 12. században is, amikor a hangjegyzés már 200 év óta használatban van. A kódex segíteni tudja a tanulást, de nem helyettesíti, legföljebb kiegészíti a

Mester szavát. Ez elsősorban a francia consuetudóknál említésreméltó, mivel e vidéken a diasztematikus (olvasható, vonalrendszeres) hangjegyzírás már bevett, szemben Ausztriával. E jelenséget, úgy tűnik, nem elég a sokszor emlegetett „liturgikus konzervativizmussal” magyarázni. A magyarázatot beljebb kell keresni: a „meditatio” monasztikus fogalmában, ami Isten igéjének állandó, újból és újból „megragása”, azzal a céllal, hogy egészen magáévá tegye azt az imádkozó.

— Énekelni azt jelenti, hogy egy sereg szertartásos cselekményben részt venni. Ha azonban ezt világosan magunk elé képzeljük, világos lesz, hogy sok éneket a liturgikus cselekmény közben az éneklő nem tudott olvasni, hanem fejből kellett tudnia, mert az olvasás a szertartás végzésében őt akadályozta volna. Az emberek a 12. században még szinte mindent fejből énekeltek. A liturgikus nap fele az olvasó énekléshez egyébként is túl sötét lett volna, amint ez a consuetudóknak a gyér világításra vonatkozó adatai ismeretében egyértelmű.

— A gregorián ének olyan zene, melynek előadása gyakorlottságot kívánt. A jól képzett kántorok hivatásos énekesek voltak, a szónak mai értelmében is. A tökéletességre, a legjobbra való törekvés a kevésbé jól képzett énekeseknek, egy kolostor zenei laikusainak is magától értetődő és bizonyos értelemben elérhető volt. Ugyanis mindenkinek azt kellett ténylegesen énekelnie, amit jól el is tudott énekelni. Ennek alapja persze spirituális: az esztétika itt a vallási ethosz szolgálatában áll.

— Sok részlet talán kicsinyesnek és különcnek tűnhetett. De mint írja Romano Guardini? A liturgia szent játék, és a játékszabályokat minden játékban halálosan komolyan kell venni. Az istentiszteletben e szabályok egy belső tartás kifejeződései. Ha ezt nem fedezzük fel, a gregorián is sok tekintetben érthetetlen marad számunkra. S itt térünk vissza a cikk kezdetéhez: „Psallentium in ecclesia Domino mens concordare debet cum voce.”

Fordította Dobszay László

Bármennyire speciálisak is azok az életkörülmények, melyekre az itt bemutatott éneklési szabályok vonatkoztak, olyan álláspontot és magatartást illusztrálnak, melyet — a magunk körülményei között — követhetünk. Arra a gondosságra, fegyelemre, a tanulásban és előkészítésben való szorgosságra adnak ugyanis példát, mely a szent zene feladatából következik. Egyben azt is bemutatják e szabályok, hogy a szent zenét a klasszikus korokban nem a jelenlévők önkifejezéseként értékelték, hanem olyan objektív, az istentisztelet tartalmához tartozó értéknek tekintették, mely súlyos kötelezettségeket ró a kultusz valamennyi résztvevőjére, elsősorban természetesen a zenei szolgálattelvőkre. (D. L.)